

УДК 327:314.151.3-054.72 ЄС

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-1\(73\)-4](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-1(73)-4)

Ірина КЛИМЧУК

кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології та міжнародних відносин, Інститут гуманітарних та соціальних наук, Національний університет «Львівська політехніка»

ORCID: 0000-0002-8244-7804

Інна МИХАЛЬЧУК

студент 4-го курсу, спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» кафедри політології та міжнародних відносин, Інститут гуманітарних та соціальних наук, Національний університет «Львівська політехніка»

ORCID: 0009-0004-8231-9089

НАСЛІДКИ ПОДІЙ АРАБСЬКОЇ ВЕСНИ В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ТА ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Арабська весна стала головним рушієм змін політичних процесів у регіоні Близького Сходу та Північної Африки. На регіональному рівні, арабська весна призвела до зміни співвідношення сил на Близькому Сході та Північній Африці. Це зумовило значне послаблення або взагалі припинення самостійної регіональної політики Єгипту та Лівії, а також перегрупування основних держав арабського світу відповідно до їх схильності підтримувати рухи, породжені арабською весною (Катар), або протидіяти їм (Саудівська Аравія). Натомість, на глобальному рівні ця серія революцій призвела до міграційної кризи у ЄС та посилила ісламістські тенденції, внаслідок послаблення контролю на кордонах, зокрема на Синайському півострові, у басейні Середземного моря чи Суецькому каналі, а також сприяла прискоренню виробництва урану для створення ядерної бомби Іраном. В результаті революційних подій арабської весни була підірвана традиційна архітектура безпеки на Близькому Сході та Північній Африці, яка трималася протягом 70-х-90-х років. Єдиний позитив, який можна винести – те, що арабська весна зруйнувала регіональний порядок, який існував протягом 30-40 років на Близькому Сході і створила нові можливості для низки країн, які могли скористатися ситуацією і посилити свій вплив – такі як Туреччина, Іран, Саудівська Аравія або ОАЕ. У запропонованій статті досліджено проблеми міграційної кризи, зокрема підкреслено важливість оцінки та впливу масштабних переміщень населення на безпекову сферу Європейського союзу, вплив на міжнародні відносини у глобальному вимірі та шляхи подолання даної кризи, спричиненої, зокрема, подіями арабської весни. Мета дослідження полягає у здійсненні аналізу наслідків подій арабської весни в контексті регіональної та глобальної безпеки. Завдання статті полягають у визначенні передумов та причин руху арабської весни; розглянути феномен «арабська весна» у концептуальному розрізі сучасних досліджень; визначити поняття «міграційна криза» у процесах ЄС; проаналізувати вплив арабської весни на міграційну кризу та політику країн Європейського Союзу; проаналізувати геополітичні наслідки арабської весни.

Ключові слова: арабська весна, імміграція, міграційна криза, міграційна політика ЄС, глобальна/регіональна безпека.

Iryna Klymchuk, Inna Myhalchuk. CONSEQUENCES OF THE ARAB SPRING EVENTS IN THE CONTEXT OF REGIONAL AND GLOBAL SECURITY

The Arab Spring has become the main driver of changes in political processes in the Middle East and North Africa. At the regional level, the Arab Spring has led to a change in the balance of power in the Middle East and North Africa. This has led to a significant weakening or even cessation of Egypt and Libya's independent regional policy, as well as to the regrouping of the major states of the Arab world by their inclination to support the movements generated by the Arab Spring (Qatar) or to oppose them (Saudi Arabia). On the global level, however, this series of revolutions has led to a migration crisis in the EU and strengthened Islamist tendencies, due to the weakening of border controls, particularly in the Sinai Peninsula, the Mediterranean basin or the Suez Canal, and has contributed to the acceleration of uranium production for a nuclear bomb by Iran. The revolutionary events of the Arab Spring undermined the traditional security architecture in the Middle East and North Africa that had been in place during the 1970s and 1990s. The only positive thing that can be taken away is that the Arab Spring has destroyed the regional order that has existed for 30–40 years in the Middle East and created new opportunities for several countries that could take advantage of the situation and increase their influence, such as Turkey, Iran, Saudi Arabia or the UAE. This article examines the problems of the migration crisis, in particular, the importance of assessing and influencing the large-scale population movements in the security sphere of the European Union, the impact on international relations in the global dimension, and the ways to overcome this crisis caused, in particular, by the events of the Arab Spring. The purpose of the study is to analyze the consequences of the Arab Spring events in the context of regional and global security. The objectives of the article are to determine the preconditions and causes of the Arab Spring movement; to consider the phenomenon of the Arab Spring in the conceptual context of modern research; to

define the concept of 'migration crisis' in the EU processes; to analyze the impact of the Arab Spring on the migration crisis and the policies of the European Union; to analyze the geopolitical consequences of the Arab Spring.

Key words: Arab Spring, immigration, migration crisis, EU migration policy, global/regional security.

Постановка проблеми. Події арабської весни вплинули на світову політику, оскільки вийшли далеко за межі арабського регіону. Авторитарні політичні режими показали, що вони не здатні реагувати на сучасні виклики міжнародного розвитку на основі розширення демократії.

Протягом останнього десятиліття в Середземномор'ї відбулися нові зміни щодо міграційних потоків та політичних реакцій на ці процеси. Те, що раніше було системою, заснованою на розрізненні між країнами донорами та країнами реципієнтами, змінилося на складні моделі постійної міграції до країн ЄС, транзитної міграції через південні та східні країни Середземномор'я, а в глобальному вимірі до трансрегіональної глобальної міграції. Водночас, ці події вплинули на безпекову політику в регіоні Середземномор'я, Суецького каналу, Синайського півострова, а також на внутрішню безпеку самих держав-членів ЄС, пов'язану із нелегальною міграцією, правами етнічних меншин, ісламізмом та транснаціональним тероризмом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для вирішення поставлених у дослідженні завдань, був опрацьований значний масив джерел та літератури, зокрема публікації вітчизняних та зарубіжних дослідників, а також законодавчі акти, аналітичні, довідкові матеріали зарубіжних інтернет ресурсів тощо.

Мета статті. Мета статті полягає у здійсненні аналізу наслідків подій арабської весни в контексті регіональної та глобальної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж розглянути міграційну кризу крізь призму її витоків та причин, варто звернути увагу на визначення основних понять, як міграція, міграційна криза, біженці. Отже, згідно з визначенням дослідниці Г. Луцишин міграційна криза – гуманітарна катастрофа, викликана масовим напливом мігрантів у Європу з охоплених війнами країн Африки і Близького Сходу [1]. Водночас, О. Ровенчак визначає міграцію як перетин адміністративного кордону, добровільний чи примусовий просторовий рух осіб, чи груп осіб від місця (країни) виїзду до місця (країни) в'їзду за наявності або без неї законних підстав на певний період часу або назавжди, що може вести за собою зміну постійного місця проживання; цей рух охоплює емігра-

цію та імміграцію. Звідси мігрант – особа, яка здійснює міграцію [3]. Згідно закону України про «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»: біженцем є будь-яка особа, яка в силу цілком обґрунтованих побоювань стала жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань, яка перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань [2]. Арабська весна, яка розпочалася з Тунісу 18 грудня 2010 року і розповсюдилася по всьому арабському світі, була рухом, що об'єднав мирні протести проти деспотичних правління авторитарних режимів, проте згодом вилася у жорсткі сутички та громадянські війни.

До основних передумов та причин початку руху арабської весни дослідники відносяться наступні:

Економічні. Економічний стан країн Близького Сходу і Північної Африки неоднорідний. Вони різні за своїм прогресивним рівнем і економічною структурою. Рівень ВВП держав-експортерів нафти набагато вищий, ніж в інших країнах регіону. Доходи деяких країн, таких як Лівія та Алжир, в основному складаються з експорту нафти та газу, тоді як деякі інші, такі як Єгипет, Марокко та Туніс, – з виробництва та туризму [6]. Внаслідок продовольчої кризи протягом 2007–2008 рр. арабські країни, такі як Ємен, Марокко, Туніс та Єгипет сколихнули громадські протести у зв'язку із зростання цін на продовольче зерно [7]. Приблизно за два роки до арабської весни рівень інфляції в постраждалих країнах досяг від 25 до 30% [15].

Політичні. Держави Близького Сходу та Північної Африки прийняли політику приватизації державного сектору, лібералізації та дерегуляції торгівлі для здійснення процедури структурної економічної перебудови. Хоча структурні реформи збільшили економічний розвиток південноафриканських держав, проте середній клас і більшість молоді не були враховані. Не були підтримані політичні реформи для забезпечення громадянських прав і свобод, навпаки міцніли авторитарні уряди, блокуючи шлях демократії. Фундаментальні права людини, такі як право голосу,

свободи, думки і слова, були порушені через оголошення постійних надзвичайних ситуацій, зокрема у Тунісі та інших країнах [15].

Соціальні. Демографічно весь регіон складається приблизно з 30% населення віком від 15 до 29 років, тому рівень безробіття серед молоді високий [4]. Регіон досяг значного прогресу на рівні освіти протягом останніх трьох десятиліть. Однак, через безробіття молодь становила всього 1/3 робочої сили [16].

Дискримінація релігійних та етнічних меншин. Араби є основною етнічною групою на Близькому Сході, тоді як туркмени, вірмени, ассирійці та курди становлять меншість. Етнічні меншини переслідувалися в різний час в різних країнах, наприклад курди та туркмени свого часу Саддамом Хусейном в Іраку, відбувалися сектантські конфлікти між шиїтами і сунітами в Ірані, Сирії та Іраку. Лідери деяких держав Близького Сходу належать до релігійних сект, через що їх не підтримує громадськість, зокрема у Сирії та Іраку [7].

Самоспалення вуличного торговця Мохамеда Буазізі на знак протесту 17 грудня 2010 року, пов'язане з конфіскацією товару та привселюдним приниженням, стало іскрою до початку туніської революції, а також широкомасштабної арабської весни, яка поширилася країнами регіону.

Стосовно самого феномену, то вперше фразу арабська весна для позначення арабських повстань, використав Марк Лінч, американський політолог [5, р. 5], у своїй статті для часопису «Foreign Policy». Незважаючи на те, що термін «Арабська весна» хоч і був сприйнятий у політичному дискурсі, проте, Джозеф Массад професор сучасної арабської політики та інтелектуальної історії Колумбійського університету, заявив, що використання терміну арабська весна західними політиками та засобами масової інформації «було не просто довільним або навіть сезонним вибором номенклатури, а скоріше американською стратегією контролю над власними цілями та завданнями». Він також додав, що причиною арабського повстання було бажання покласти край специфічному націоналізму, який пропагували правителі та диктатори арабського світу та, який відділяв арабів одне від одного в їх боротьбі за демократію та єдність [18].

Арабська весна не була одномоментною подією, а стала початком тривалого процесу трансформаційних зрушень як в арабському світі, так і на теренах усього Близького і Середнього Сходу та спричинила міграційну кризу в ЄС. Дослідники визначають декілька міграційних маршрутів до ЄС. *Східносередземноморський* стосується нерегулярних прибуттів

до Греції, Кіпру та Болгарії. Зокрема велика кількість біженців, які шукали притулок від громадянської війни в Сирії, прибули цим маршрутом у 2015 році [18]. *Західносередземноморський* маршрут включає нерегулярні переміщення в Іспанію як через Середземне море до материкової частини Іспанії, так і по суші до іспанських анклавів Сеута та Мелілья в Північній Африці; маршрут став найпоширенішим пунктом в'їзду в Європу у 2018 році. *Західноафриканський* маршрут стосується нелегального в'їзду на Канарські острови через Атлантичний океан. Найбільший потік емігрантів був зафіксований у 2006 році, коли прибуло 31 000 нелегальних мігрантів [18]. *Центрально середземноморський* маршрут: більшість мігрантів прибували з Північної Африки та Туреччини, перетинаючи Середземне море, щоб потрапити до Італії або до Мальти. На шляху до Європи переважна більшість мігрантів проходила через Лівію, що спричинило розвиток контрабандних мереж. *Західні Балкани* – один із центральних регіонів Європи, є транзитною територією для мігрантів переважно з Близького Сходу, Азії та Африки [14].

Нелегальна міграція стало перебувати на порядку денному ЄС. У червні 2023 Рада ЄС офіційно досягла консенсусу щодо двох пропозицій щодо регламентів, а саме Регламенту про процедуру надання притулку та Регламенту про управління притулком та міграцією [8]. 4 жовтня того ж року Рада зробила ще один важливий крок на шляху до досягнення угоди з Європейським Парламентом щодо всього Європейського пакту про міграцію та притулок. Зокрема, Рада погодилася на положення про кризові ситуації, включаючи напрацювання міграційних інструментів та механізмів, пов'язаних з форс-мажорними обставинами. Нова правова база дозволить державам-членам вирішувати кризові ситуації у сфері притулку та міграції, відступаючи від звичайної законодавчої бази. Зокрема, Рада ЄС зосередила свою увагу на наступних ключових моментах: прийняття відступних правил для трьох сценаріїв кризових ситуацій: кризові ситуації; ситуації «форс-мажорного характеру»; «інструменталізація» мігрантів. Запроваджено механізм солідарності для держава-членів, що знаходяться у кризовій ситуації, що дозволяє звернутися до інших держав-членів з проханням про допомогу. Ця допомога може бути надана у формі переміщення шукачів притулку або бенефіціарів міжнародного захисту, компенсації відповідальності або фінансових внесків. Водночас, затримання заявників, яким було відмовлено,

може тривати довше звичайного максимального терміну 12 тижнів до завершення процесу репатріації [8].

Порівнюючи з версією регламенту 2022 року, у новій усунуто значний недолік, а саме надання можливості відхилення від чинного законодавства щодо питань притулку державами-членами, які прагнуть обмежити доступ до системи міжнародного захисту на своїх кордонах [18].

Таким чином, події арабської весни спричинили не лише хвилі міграційних криз, а й безпекові виклики на регіональному та глобальному рівнях, спонукаючи країн-членів ЄС до напрацювання нової системи солідарності з надання притулку та управління кордонами. З іншого боку, внутрішні проблеми, що переслідують ослаблені арабські держави, роблять їх більш схильними до терору. В результаті, втрата державними лідерами контролю над державною територією, робить їхні кордони більш вразливими для проникнення збройними групами чи терористами. Схожі проблеми сколихнули постмубаракський Єгипет, де послабилися закон і порядок. Наприклад, на Синайському півострові на кордоні з Ізраїлем, трубопровід, через який до Ізраїлю (і Йорданію) постачається єгипетський природний газ неодноразово саботувався [10]. Синайський півострів також перетворився на безперешкодний маршрут іранців з постачання зброї ХАМАС та базу для терактів проти Ізраїлю. ХАМАС навіть створила лінії виробництва ракет на Синаї [12], намагаючись захистити свої активи, вважаючи, що Ізраїль не буде завдавати ударів по цілях всередині Єгипту, щоб не зіпсувати двосторонні відносини.

Заворушення в арабському світі змінили стратегічний ландшафт навколо Ізраїлю, особливо в басейні східного Середземномор'я, де елементи радикального ісламу можуть встановити власний контроль. Такі країни як Туніс, Лівія, Єгипет, Ліван, Сирія і Туреччина підтримують ісламістські тенденції у даному регіоні. Близько 90% зовнішньої торгівлі Ізраїлю здійснюється через Середземномор'я [13], що робить свободу судноплавства критично важливою для економічного добробуту Ізраїлю. Крім важливих портів на Середземному морі, Єгипет також контролює Суецький канал, важливий прохід, що з'єднує Європу з Перською затокою і Далеким Сходом, який може потрапити в руки ісламістів. Показово, що Єгипет вже відкрив Суецький канал для іранських військових суден з лютого 2011 року [9].

Потрясіння в арабському світі відвернули увагу від реалізації найстрашнішого сцена-

рію – «військова спрямованість ядерної програми Ірану». Таким чином, близькосхідні заворушення зіграли на руку іранській стратегії, щоб виграти час та продемонструвати світові можливість випробувати ядерний заряд. Тим часом, поки Іран старанно продовжує працювати над своїм ядерним проектом, навряд чи економічні та політичні санкції пригальмують цей процес. Нещодавній звіт Міжнародного агентства з атомної енергії від лютого 2023 [11] року викликав ще більше занепокоєння, оскільки інспектори ООН виявили запаси урану збагаченого до майже 84% на іранському підземному об'єкті у Фордо.

Висновки. З початком «арабського пробудження» країни ЄС стикнулися зі значним збільшення кількості іммігрантів і переміщених осіб. 2010-2020 роки цілком можуть увійти в історію як «десятиліття арабських біженців». Масштаби переміщення чітко демонструють важливість та складність цього процесу. Існує ряд причин для міграції з країн арабської весни, проте важливим моментом, на який слід звертати увагу, є, те, що міграцію потрібно розглядати як результат комбінації різних чинників: економічних, політичних, соціальних чи дискримінаційних.

Оскільки країни ЄС усунули свої внутрішні кордони, вони стали все більше турбуватися про забезпечення посилення охорони зовнішнього кордону та боротьби зі злочинними організаціями, які нелегально переправляють мігрантів з Близького Сходу та Північної Африка. Безперечно, що іммігранти з країн арабської весни мають нагальні підстави для еміграції, і якщо європейські країни прагнуть контролювати даний процес з метою збереження власної безпеки та стабільності, то вони повинні максимально дотримуватися балансу між боротьбою з нелегальною міграцією та правами людини, оскільки європейці підписали конвенції про права людини та надання притулку.

Таким чином, арабська весна у світовій політиці останніх років є, безумовно, одним із найсерйозніших чинників, які безпосередньо зачіпають інтереси значущих світових та регіональних гравців, зокрема арабського світу. Арабська весна виявилася для світової спільноти несподіваною, а наслідки її починають переосмислюватися лише тепер. Поточні результати арабської весни – це повна зміна авторитарних правлячих еліт і, відповідно, повне переформатування зовнішньополітичних та економічних зв'язків вищезгаданих країн, а також загальне посилення (ідеологічне, політичне, організаційне) радикального ісламу – як усередині цих країн, так і в араб-

ському світі в цілому. Таким чином, безпековий вимір подій арабської весни дає підстави для зміцнення позицій Близького Сходу як окремого регіонального комплексу безпеки,

спрямованого на закріплення чітких зон геополітичної відповідальності, а також контролю за зовнішньою торгівлею та енергоресурсами.

Література:

1. Луцишин Г. Міграційна криза в ЄС: проблема безпеки зовнішніх кордонів та загострення міжетнічних конфліктів. *Політичні науки*. 2015. Vol. 1. No 2. С. 41–45.
2. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту [Електронний ресурс]: Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI : станом на 23 берез. 2023 р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 09.05.2023).
3. Ровенчак О. Політичний менеджмент [Електронний ресурс] / Ольга Ровенчак. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. – Режим доступу: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rovenchak_vyznachennia.pdf (дата звернення: 09.05.2023).
4. A BBC Trust report on the impartiality and accuracy of the BBC's coverage of the events known as the «Arab Spring» [Електронний ресурс] // BBC. – Режим доступу: https://downloads.bbc.co.uk/bbctrust/assets/files/pdf/our_work/arabspring_impartiality/arab_spring.pdf (дата звернення: 22.04.2023).
5. Abusharif I. N. Parsing «Arab Spring» [Електронний ресурс] / Ibrahim N. Abusharif . Northwestern University in Qatar. – 2012. – Режим доступу: <https://www.qatar.northwestern.edu/docs/2014-Parsing-Arab-Spring.pdf> (дата звернення: 23.04.2023).
6. Akram S. H. The Arab Spring: Causes, Effects and Implications for Pakistan and Afghanistan. *Kashif Akram S. Journal of South Asian Studies*. – С. 169–171.
7. Ansani A. About a revolution: the economic motivations of the arab spring [Електронний ресурс] / Andrea Ansani, Vittorio Daniele // *International Journal of development and conflict*. 2012. – Т. 02, № 03. С. 1250013. – Режим доступу: <https://doi.org/10.1142/s2010269012500135> (дата звернення: 21.04.2023).
8. Editorial: So that's it Then? Agreement(s) on the EU Asylum Reform | European Council on Refugees and Exiles (ECRE) [Електронний ресурс]. European Council on Refugees and Exiles (ECRE) |. – Режим доступу: <https://ecre.org/editorial-so-thats-it-then-agreements-on-the-eu-asylum-reform/>. (дата звернення: 20.04.2024).
9. Egypt allows Iranian warships 'can use Suez Canal' [Електронний ресурс]. BBC. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12493614> (дата звернення: 15.05.2023).
10. Egypt gas pipeline to Israel and Jordan explodes [Електронний ресурс]. BBC. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-13204754> (дата звернення: 14.05.2023).
11. IAEA report says pressing Iran on enrichment to near bomb-grade [Електронний ресурс]. Reuters. – Режим доступу: <https://www.reuters.com/world/middle-east/iaea-report-says-discussions-with-iran-ongoing-enrichment-up-84-2023-02-28/> (дата звернення: 15.05.2023).
12. Katz Y. Hamas sets up a rocket production line in Sinai [Електронний ресурс] / Yaakov Katz // *The Jerusalem Post*. – Режим доступу: <https://www.jpost.com/defense/hamas-sets-up-rocket-production-line-in-sinai> (дата звернення: 14.05.2023).
13. Land of milk and honey [Електронний ресурс]. Embassy Of Israel In Ghana. – Режим доступу: <https://embassies.gov.il/acra/AboutIsrael/Pages/AboutIsraelContent.aspx> (дата звернення: 15.05.2023).
14. Migration flows to the EU – Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale [Електронний ресурс]. Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale – Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale. – Режим доступу: https://www.esteri.it/en/politica-estera-e-cooperazione-allo-sviluppo/politica_europea/dossier/migrazioni/ (дата звернення: 21.04.2021).
15. Müller M. G. How facebook facilitated the jasmine revolution. conceptualizing the functions of online social network communication [Електронний ресурс] / Marion G. Müller, Celina Hübner // *Journal of social media studies*. 2014. – Т. 1, № 1. С. 17–33. – Режим доступу: <https://doi.org/10.15340/214733661183> (дата звернення: 21.04.2023).
16. The Global Religious Landscape Muslims [Електронний ресурс]. Pew Research Center. – Режим доступу: <https://www.pewresearch.org/religion/2012/12/18/global-religious-landscape-muslim/> (дата звернення: 12.05.2023).
17. UN nuclear watchdog sets up 'Iran Task Force' [Електронний ресурс]. *The Jerusalem Post*. – Режим доступу: <https://www.jpost.com/Iranian-Threat/News/UN-nuclear-watchdog-sets-up-Iran-Task-Force> (дата звернення: 15.05.2023).
18. Weber B. The EU-Turkey Refugee Deal and the Not Quite Closed Balkans Route [Електронний ресурс]. Bodo Weber // *Friedrich-Ebert-Stiftung*. – Режим доступу: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/13436.pdf> (дата звернення: 09.05.2023).